

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Кафедра практичної психології
Лабораторія методології практичної психології

ОСОБИСТІСТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Суми
Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
2016

УДК 159.923+316.613.5]:316.4(082)

ББК 88.372я431

О 72

Рекомендовано Вченою радою Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
(протокол № 7 від 25 січня 2016 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Кузікова С. Б. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри
практичної психології СумДПУ імені А. С. Макаренка.

Заступник головного редактора:

Щербакова І. М. – кандидат філософських наук, доцент, завідувач лабораторії
методології практичної психології кафедри практичної
психології СумДПУ імені А. С. Макаренка.

Члени редакційної колегії:

Вертель А. В. – кандидат філософських наук;
Пасічник Н.О. – кандидат психологічних наук;
Щербак Т. І. – кандидат психологічних наук, доцент.

**О 72 Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : збірник
наукових праць / [за ред : Кузікової С. Б., Щербакової І. М.]. – Суми : Вид-во
СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 408 с.**

ISBN 978-966-698-211-6

У збірнику наукових праць висвітлюються теоретичні і прикладні аспекти дослідження особистості у кризових умовах та критичних ситуаціях життя. Розглядаються особливості переживання персоніологічних, вікових і соціокультурних криз; умови адаптації, ресоціалізації та розвитку особистості в ускладнених умовах життя. Особливу увагу приділено проблемам збереження психічного здоров'я та надання психологічної допомоги людині в консультативно-терапевтичній практиці.

Адресується науковцям та практикам у галузі психології. Прислужиться студентам, аспірантам, соціальним працівникам, педагогам, реабілітологам, всім зацікавленим особам.

До збірника включено наукові статті учасників II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя» (18-19 лютого 2016 р.). Редакційна колегія публікує статті в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність інформації, точність фактів, цитат, інших відомостей. При використанні матеріалів, опублікованих у збірнику наукових праць, збереження авторських прав обов'язкове.

ISBN 978-966-698-211-6

УДК 159.923+316.613.5]:316.4(082)
ББК 88.372я431

© Колектив авторів, 2016

© Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
В КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

Балл Г. О. Про значення теоретичних положень психології для суспільної практики	9
Боброва Л. Г. Життєстійкість як внутрішній ресурс оволодіння складними ситуаціями.....	12
Варій М. Й. Психічна травма в енергетичній концепції психіки і психічного.....	16
Вертель А. В. Кризис европейского (научного) сознания как философско-психологическая проблема.....	20
Віденєєв І. О. Стресостійкість в контексті психологічних ресурсів особистості	24
Воронко Р. А. Философское осмысление духовного кризиса личности, и его решение с точки зрения библейского богословия	27
Гура В. А. Эсхатомания: анализ факторов обострения эсхатологических ожиданий в кризисном обществе.....	31
Гура Т. В. Особистість в екстремальних умовах життя : лідерський аспект	36
Диса О. В., Баранова А. В. Психологические изменения личности в условиях сенсорной депривации.....	40
Диса О. В., Гузь Я. В. Особливості прояву ризикованої поведінки у складних життєвих ситуаціях.....	44
Зливков В. Л., Лукомська С. О. Особистісна автономія у контексті автентичності особистості.....	49
Козир М. В. Формування інформаційної компетентності викладачів в умовах нової економіки, яка ґрунтується на знаннях.....	52
Kozlova I. Non-normative life crises and psychological state of an individual.....	56
Кузікова С. Б. Стагнація самозмінювання як механізм кризоутворення на життєвому шляху особистості.....	58
Ложкин Г. В. Интрасубъектные и интерсубъектные предикторы уверенности в условиях неопределенности	63
Мєдінцев В. О. Кризис методологических ориентиров психолога	67
Потапчук Н. Д. Передумови виникнення та поширення чуток в умовах надзвичайної ситуації	70
Рухимович (Трахтенберг) Х. Л. Кризис профессионального образования в современном мире	73

Сафін О. Д. Порівняльний аналіз психотехнологій та соціально-психологічних наслідків впливу на свідомість громадян СРСР та його правонаступника	76
Степура Є. В. Деякі психологічні передумови соціально-політичних рішень	80
Щербакова І. М. Феноменологія свободи і відповідальності особистості в кризових умовах та критичних ситуаціях життя	84

РОЗДІЛ II. ВІКОВІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЖИТТЄВІ КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ: АДАПТАЦІЯ, РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ, РОЗВИТОК

Алексєєва Ю. А. Особливості персоналізації віри на різних етапах онтогенезу	89
Arshava I., Nosenko E., Nosenko D. Self-handicapping and its relation to five factor model of personality	94
Василевська О. І. «Серійне малювання» як кризова психологічна техніка	97
Володарська Н. Д. Особливості психологічного супроводу дітей, які перебувають на лікуванні за кордоном	100
Гулакова А. В. Адаптація дітей-інвалідів до життя в умовах реабілітаційного центру	105
Даукша Л. М. Связь эмпатии и восприятия подростками взаимодействия с родителями	110
Дідик Н. М. Соціально-психологічна реабілітація дезадаптації дітей-сиріт	114
Єрмакова Н. О. Психокорекційна модель конструювання узгодженої довіри в умовах вікової кризи у студентів юнацького віку	117
Завацька Н. Є. Соціальна підтримка у реінтеграції осіб зрілого віку: емпіричні аспекти	122
Івченко Г. О. Значення ігрової терапії у роботі з дітьми, які пережили травмуючу подію	124
Ковальова Л. В., Нечипоренко Н. В. Актуальні проблеми емоційних порушень у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з дитячим церебральним паралічем	128
Козуб Я. В. Эмоциональное отношение к учению у студентов с разными уровнями самоорганизации деятельности	133
Kol' A. Children's deprivation as a consequence of education in conditions of nowadays	138
Кузнецов М. А., Кузнецов И. А. Анализ эмоционального компонента жизнеспособности несовершеннолетних заключенных	139

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН СРСР ТА ЙОГО ПРАВОНАСТУПНИКА

У статті розглядаються методи, зміст і наслідки медіавпливу як складової сучасної війни. Наголошується на актуалізації національної ідентичності українського народу як позитивному наслідку кризових суспільних явищ сьогодення.

Ключові слова: медіавплив, інформаційна зброя, індоктринація, соціальні стереотипи, свідомість, національна ідентичність.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті Росією реалізується принципово новий вид війни, однією з головних особливостей якої є потужна медіа складова. В її основу покладено добре відомий у психології механізм проєкції – звинувачуй інших у тому, що робиш сам. Основним об'єктом медіавпливу в такій війні є не стільки війська супротивника, скільки мирне населення, і у першу чергу власної країни. Люди, не охоплені загальною істерією, відторгаються натовпом, зазнають обструкції або просто виявляються вбитими (наприклад, Андрій Макаревич, Ілля Пономарьов, Борис Немцов та інші).

Виклад основного матеріалу. Майже кожен день російські ЗМІ вигадують чергову брехню з метою дискредитації України, її уряду, громадян та армії, зомбуючи своїх співвітчизників і продовжуючи створювати міфи для виправдовування власної агресії. Результат цього великого експерименту – створення альтернативної реальності у головах людей, активізація дрімавших у них архетипів і страхів. Росіянам нав'язана модель закритого суспільства, і сформована чорно-біла ментальність, у якій немає ніяких переходів («третього не дано»). Це і є фромівське бігство від свободи. Усе покладається на лідера нації, який усіх веде, знає куди, ніколи не помиляється і за усе відповідає. Як закономірний результат, у росіян сформувалася «захисна» свідомість – гуртуватися навколо такого вождя. Реакцією росіян є повне відторгнення реальної інформації про Україну. Вони навіть не задають питань, не намагаються спіймати на брехні або звинуватити у заангажованості власні ЗМІ. Вони просто геть відмовляються вірити іншим. Апофеозом останнього є те, що навіть після офіційної інформації про захоплення у полон бійцями батальйону «Айдар» у травні 2015 року двох спецназівців ГРУ ГШ РФ Олександра Александрова та Євгена Єрофєєва голова комітету з оборони Держдуми РФ Володимир Комоедов зазначив, что не вірить у те, що ці люди, які потрапили у полон, мають відношення до російських військ. При цьому в соцмережах Росії спецназівців

представили як акторів львівського драмтеатру, які зіграли луганських міліціантів для фейкового ролику.

Між тим згадаємо самих себе за часів СРСР. Ми теж були жертвами ідеологем про інтернаціональний обов'язок братерським народам, артефакту про героїчний подвиг панфіловців біля роз'їду Дубосекове, про переваги розвиненого соціалізму над загниваючим капіталізмом, у той час як наші батьки штопали шкарпетки, мили молочні пляшки і целофанові пакети, заправляли стрижні авторучок пастою, контррозвідка задіявала психологів для допиту підозрюваних під гіпнозом, а перехоплені прикордонниками КДБ СРСР наркотики на середньоазійських шляхах перепродувалися за кордоном для фінансування таємних спецоперацій. Ми співчували тим матерям, які отримували Вантаж-200 з Афганістану і свято вірили, що допомагаємо будувати в Афганістані соціалізм з азійським обличчям. Ми обговорювали на партійних та комсомольських зборах «Малу землю», «Відродження» і «Цілину», не маючи жодного сумніву, що їх написав саме Леонід Ілліч Брежнєв, ми не підозрювали, що І. Курчатова, С. Корольова і М. Калашникова «винайшли велосипед» кожен у своїй сфері з пазлів інформації, наданої радянською розвідкою, що М. Єгоров і М. Кантарія не встановлювали прапор над Рейхстагом. А сьогодні ми дізнаємося, що на совісті радянських солдатів-переможців – масові гвалтування німецьких жінок і мародерства. Ми в душі посміхалися над безобідними карикатурами у газетах на американських імперіалістів та ізраїльських сіоністів, які нібито розв'язали «холодну війну», і навіть не замислювалися над тим, чому Рональд Рейган називав СРСР «імперією зла».

Але наша свідомість, на відміну від сучасного її стану у населення північного сусіда, була заповнена цією дурнею поступово, при цьому радянська пропаганда звинувачувала західний світ, що саме там через індоктринацію такі жорстокі американські солдати у В'єтнамі. Нам пропонувалося на зразок цього прочитати роман Роберта Фленагана «Хробаки». Але досвід саме індоктринації – тобто насильницького вдовблювання імперативних ідей – і був узятий на озброєння в сучасній Росії. Відомий вислів Й. Геббельса «Чим жажливіша брехня, тим охочіше у неї повірять» як ніколи стався там у нагоді. Сьогодні лейтмотивом віри у легітимність перебування російських військ на окупованих ними територіях України є надання допомоги «братерському» народові у його боротьбі з новим керівництвом держави (щось на кшталт недолугого обґрунтування радянського вторгнення в Афганістан). Ця ситуація свідчить про нові мутації свідомості значної частини російських громадян,

Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

незалежно від кількості вищих освіт, вчених звань чи духовного сану. Тепер вона не просто доверху наповнена нісенітницею, тут проблема набагато серйозніша: систематичне вживання брехні патологічно перебудувало саму її структуру, зміст, змінило форму.

Між тим і українська аудиторія зазнає спроб безпосереднього та опосередкованого медіавпливу на неї з боку північного сусіда. Безпосередньо – через російські телеканали, доступні через супутникове телебачення, через спілкування з рідними і знайомими завдяки Інтернету в соціальних мережах і по телефону. Інформація, що поширюється в соціальних мережах, нерідко використовується як інформаційна зброя. Нещодавно викрито організовану мережу тролів із центром у Санкт-Петербурзі, які поширюють в інформаційному просторі «посилання на джерела», «життєві історії» з ознаками цілеспрямованої маніпуляції, метою якої є дезорієнтація українців, вселити у них страхи, нав'язати потрібну думку.

Опосередковано – через перегляд російських серіалів. Російське кіно і телебачення продовжують пропагувати тоталітаризм, насильство, «позитивний» образ своїх спецслужб та правоохоронних органів. Систематичними стали спроби фальсифікації української історичної пам'яті. На українському інформаційному напрямку в Росії найбільш поширений прийом – «в усьому винні нацисти і бандерівці».

Так, ніхто з нас не був готовий до того, що війна, жорстока і кровопролитна, стане частиною нашого життя. І все ж почуття страху і депресивний стан частіше виникає у тих, хто переживає за ситуацію в країні, але не діє. А ось люди активні навіть у цьому складному становищі знаходять друзів, однодумців. Якщо однодумців знайти можна, то коло сім'ї, друзів є достатньо обмеженим, і у багатьох виникають суперечності навіть в оцінці політичної ситуації. Доходить до скандалів. Найчастіше суперечки виникають між старшим поколінням і молодшим. Людей щодо їх причетності до останніх подій можна розділити на дві групи: ті, які активно беруть участь у цих подіях, і ті, які активно стежать за подіями через ЗМІ. І от більш важкі для психічного здоров'я наслідки цих трагічних подій виникають саме у останніх. Адже ті люди, які беруть участь у подіях, мають певну рухову активність, спілкуються між собою, мають можливість висловити свої емоції. Крім того, вони отримують інформацію безпосередньо з місця подій, у неперекрученому вигляді, можуть об'єктивно її оцінювати та безпосередньо впливати на перебіг подій.

У тих людей, які стежать за подіями по телебаченню або через інтернет, виникають так звані питання без відповідей. Адже ЗМІ містять

багато вузькосуб'єктивних точок зору стосовно одного й того ж питання. І люди намагаються знайти свою відповідь, яка не завжди відповідає реальності, і не завжди приносить полегшення напруженого емоційного стану. У деяких людей може виникати відчуття провини, якщо вони не співчують постійно тим подіям, які відбуваються, відчуття стурбованості у разі втрати контролю за перебігом подій, точніше, за висвітленням цього перебігу у тих ЗМІ, яким людина надає перевагу. Для того, щоб цього не відбувалося, людина починає використовувати різноманітні гаджети, намагаючись постійно перебувати в інформаційному полі. Фактично люди майже перестають жити своїм власним життям і проживають ситуації, які їм подають ЗМІ. Це може супроводжуватися зростанням тривоги, порушенням сну, підвищенням артеріального тиску, тахікардією, розладами травлення тощо. Але найголовніше – можлива втрата душевного спокою та ціннісних життєвих орієнтирів. Усе це, врешті-решт, призводить до зниження працездатності, загострення хронічних хвороб, зниження якості життя людини.

Серед групи осіб, які отримують інформацію через телебачення та безкоштовні газети, значну кількість становлять люди похилого віку. По-перше, вони зараз втрачають певні ідеали і ціннісні орієнтири, які були закладені у них протягом усього попереднього життя. По-друге, вони є ригідними за своїми віковими особливостями. По-третє, вони не можуть бути активними учасниками цих подій, враховуючи стан фізичного здоров'я. По-четверте, часто їх діти та онуки беруть активну участь у цих подіях, і вони переживають за їх долю. На сьогодні відзначають тенденцію до збільшення кількості суїцидів саме серед людей похилого віку.

Висновки. Головний позитивний результат, яке отримало українське суспільство «завдяки» розв'язаній проти України гібридній війні, полягає в тому, що воно через величезний тиск ззовні та опір «п'ятої колонії» усередині змогло згуртуватися, у масовій та індивідуальній свідомості наших громадян пройдена «точка неповернення» – остаточно розпалися багаторічні міфи і соціальні стереотипи-мантри про братерську і непохитну дружбу «старшого брата» з українським народом, українці глибше відчули власну національну, європейську ідентичність і самотність. Між тим ситуація у країні залишається вкрай напруженою. Військові дії на сході України, зниження рівня життя, невпевненість у майбутньому – усе це викликає занепокоєння і провокує депресивні стани. Але відповідь на цей актуальний виклик криється у характері конкретної людини, її здатності активно і конструктивно діяти, самостійно приймати рішення і, таким чином, впоратися із самою собою.